

Prof. zw. dr hab. Janusz Gajda
Emerytowany prof. UMCS w Lublinie
i WSP ZNP w Warszawie

**Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Marty Gogłuskiej – Jerzyny,
doktorantki Wydziału Pedagogiki Uniwersytetu Warszawskiego, pt.:
*Edukacyjne możliwości sztuki – propozycje warszawskiego środowiska uniwersyteckiego***

Uwagi wstępne

Temat dysertacji doktorskiej mgr Marty Gogłuskiej-Jerzyny zasługuje na podkreślenie, ponieważ porusza problematykę szczególnie istotną i aktualną w aspekcie rozważań teoretycznych, jak także w płaszczyźnie działalności praktycznej. Ujmuje ona w sposób syntetyczny oryginalne dokonania Zakładu Teorii Wychowania Estetycznego Uniwersytetu Warszawskiego w latach 1967-2007, kierowanego przez profesor Irenę Wojnar - w opracowaniu całościowej, ponaddziedzinowej teorii wychowania estetycznego. Osiągnięcia te, wysoko oceniane w literaturze przedmiotu, są za Stefanem Wołoszynem określane jako: ***Warszawska szkoła naukowa wychowania przez sztukę Bogdana Suchodolskiego i Ireny Wojnar*** (patrz S. Wołoszyn: Nauki wychowaniu w Polsce w XX wieku, Kielce, s. 78)

Dysertacja ta pozytywnie wpisuje się w obchodzony w br. Jubileusz 50-lecia Zakładu (od 2007 kierowanego przez profesor Krystynę Pankowską) dzięki erudycyjnej analizie jego czterdziestoletniej działalności. Jako dodatkowy jej walor można uznać fakt, że Autorka i Promotor są osobami spoza Zakładu, co w dużej mierze uwalnia Ich od ewentualnego przypisywania im subiektywizmu i zaangażowania emocjonalnego w interpretacji badanej rzeczywistości.

W recenzji tej skupię się głównie na: ocenie metodologii badań, merytorycznej i formalnej wartości całej pracy, sformułowaniu końcowej oceny

Metodologia badań

Uzasadnienie wyboru tematu, charakter dysertacji i metodologia badań zostały zaprezentowane we Wstępie (s. 5 – 12). Już na początku pierwszej strony Doktorantka wymienia Fryderyka Schillera, Herberta Reada i Bogdana Suchodolskiego jako wielkich twórców i teoretyków wychowania humanistycznego, których poglądy stanowią fundamenty

teoriopoznawcze wychowania estetycznego. Następnie przypomina początki pracy Zakładu, powołanego w 1966 przy Katedrze Pedagogiki Ogólnej profesora Bogdana Suchodolskiego. Natomiast 1 października tegoż roku kierownikiem Zakładu została Irena Wojnar - autorka głośnej monografii *Estetyka i Wychowanie*, a oficjalna inauguracja miała miejsce 22 lutego 1967 r.

A oto hipoteza robocza dysertacji: *Warszawskie środowisko uniwersyteckie (czyli Zakład Teorii Wychowania Estetycznego Wydziału Pedagogicznego UW) opracowało w latach 1967-2007 koncepcję teoretyczną wychowania estetycznego o charakterze ogólnopedagogicznym, interdyscyplinarnym i zintegrowanym skonkretyzowaną w postaci propozycji kierunkowych uzasadniających edukacyjne możliwości różnych dziedzin sztuki, zwłaszcza sztuk plastycznych, muzyki, ale także spektaklu i filmu. Koncepcja znalazła wyraz w programie studiów wyższych, programach edukacji szkolnej i pozaszkolnej oraz w inspirowaniu nowatorskich działań nauczycielskich.* (s.7)

Problematyka dysertacji, ujęta w jej temacie i przytoczonej wyżej hipotezie, określiła w dużym stopniu przedmiot i metodę badań. Mgr Marta Gogłuska-Jerzyna dokonuje takich trafnych wyborów. Zacytujmy: *Podstawą rozprawy są wybrane publikacje szerokiego grona osób związanych z Zakładem, w szczególności rozprawy doktorskie, a zasadnicza metoda zrealizowanego działania badawczego teoretyczna analiza tych publikacji, a także interpretacja dokumentów i wypowiedzi osób współdziałających z tym środowiskiem..., dzieła klasyków polskiej i obcej myśli teoretycznej na temat powiązania sztuki oraz sztuk, kultury i wychowania..., teksty znaczących klasyków problematyki wychowania przez sztukę, zarówno obcych, których znaczenie jest uniwersalne, jak polskich, którzy nawiązywali do rodzimych doświadczeń i tradycji* (s.8)

Jako materiały źródłowe w swej pracy wymienia także opracowanie Małgorzaty Malickiej i Henryka Depty: 35 lat Zakładu/Pracowni Teorii Wychowania Estetycznego, 13 opublikowanych rozpraw doktorskich – monografii z zakresu sztuk plastycznych - 5, dotyczących muzyki - 2 a sztuce spektaklu - 4 i filmowej - 2, do których wrócimy w jeszcze w drugiej części recenzji. Odnotujemy w tym miejscu na plus Autorce, że ma świadomość iż jej dysertacja nie jest pełną monografią Zakładu, ponieważ nie uwzględniono powstałych pod jego auspicjami wszystkich prac doktorskich i habilitacyjnych, a jest *tylko tematycznym studium i przyczynkiem pozwalającym na ukazanie teoretycznego i praktycznego nowatorstwa realizowanych w tym środowisku badań podstawowych, teoretycznych i praktyki edukacyjno-upowszechniającej* (s.9) To nie „tylko”, ale wręcz bardzo dużo jak na doktorat.

Natomiast określona przez Autorkę metoda badań jako „teoretyczna analiza publikacji, interpretacja dokumentów” czy też na s.10 jako „krytyczna analiza publikacji i dokumentacji” jest poprawna - ujmowana w literaturze metodologicznej najczęściej jako analiza dokumentów w szerokim znaczeniu pojęcia. A w zależności od ich rodzaju (np. dokumenty urzędowe, teksty opiniotwórcze, intencjonalnie tworzone itp.) określane są zasady ich badania. Doktorantka nie odwołuje się do literatury metodologicznej, nie zamieszcza też w bibliografii żadnej pozycji z hermeneutycznych metod w naukach o wychowaniu, sięgających tradycją do klasycznych poglądów Wilhelma Diltheya a na gruncie polskim do pracy B. Suchodolskiego: *Przebudowa nauk humanistycznych*. Braki te są niezrozumiałym przeoczeniem. W tej ambitnej pracy trzeba było przynajmniej przywołać podstawowe kategorie hermeneutyki w badaniach humanistycznych, które - nota bene - w analizowanych tekstach tej dysertacji dają się zauważyć.

Naturalnym zamknięciem tych rozważań jest informacja o strukturze pracy. Rozprawa liczy 237 stron, składa się ze wstępu, czterech rozdziałów problemowych, zakończenia, bibliografii i wykazu dokumentów. Kolejność rozdziałów, ich wewnętrzna struktura i właściwe proporcje w ujęciu zagadnień stanowią logiczne, klarowne odzwierciedlenie problematyki badawczej i zasługują na wysoką ocenę.

Ocena merytoryczna i formalna dysertacji

Jak wynika już z *Uwag wstępnych* tej recenzji, **dysertacja** także jako całość **zasługuje** pod względem merytorycznym i formalnym **na wysoką ocenę**, mimo drobnych mankamentów / refleksji krytycznych – zwłaszcza odnośnie metodologii i *Zakończenia*. Ma ona klasyczną strukturę monografii teoretyczno-praktycznej (pedagogiki ideałów i pedagogiki życia), na którą składają się rozważania ściśle teoretyczne i relacje pragmatyczne o innowacyjnych formach realizacji owych koncepcji, poczynając od programów nauczania, poprzez różne formy aktywności nauczycielskiej do współpracy z instytucjami i organizacjami w kraju i świecie. Jest to w sumie wartościowa, dobrze udokumentowana monografia problemowa z historii wychowania a ściśle dotycząca dziejów Zakładu teorii wychowania estetycznego UW, kierowanego przez Irenę Wojnar, napisana komunikatywnym językiem, zgodnie z regułami pracy naukowej. Stąd też zgłaszam wniosek o jej opublikowanie.

Rozdział pierwszy traktuje o narodzinach polskiej teorii wychowania estetycznego. Początkowa część (podrozdz. 1) poświęcona jest analizie głośnego raportu UNESCO z 1972 roku pod przewodnictwem Edgara Faure’a – o wymownym tytule: *Uczyć się, aby być*. Doktorantka potraktowała go jako reprezentatywne źródło refleksji i badań o *nowych*

oczekiwaniach edukacyjnych lat 60. XX wieku, podkreślając zawarte w nim postulaty estetyczno-pedagogiczne. Trafnie wskazuje na zbieżności raportu Fauer'a z książką Bogdana Suchodolskiego: Trzy pedagogiki z 1970 roku przechodząc do drugiego podrozdziału, poświęconego w całości analizie koncepcji B. Suchodolskiego *Wychowania dla przyszłości* w monografii pod tym tytułem, wydanej w 1957, 1959, 1968 i tłumaczonej na obce języki. Kolejną trzecią istotną przesłanką narodzin polskiej teorii wychowania estetycznego jest propozycja Ireny Wojnar: *Estetyki i Wychowania* – II wyd. w języku polskim z 1970r. Jest to rozszerzona wersja testu jej doktoratu na Sorbonie Paryskiej z 1963, przełożonego na hiszpański i włoski. Jej promotor Etienne Souriau w przedmowie do wyd. polskiego stwierdził: *Polska wersja Estetyki i wychowania służy jako przewodnik w życiu osobowym, w aspekcie tradycyjno-współczesnym na tle zagadnienia kultury/kultur w szerokim rozumieniu artystycznym. Właśnie w tej książce „misja” polskiej teorii wychowania estetycznego odnalazła swój najpełniejszy i najbardziej dojrzały blask/światło* (1964, s. 8 – a w dysertacji s. 34). To niezwykle trafna puenta. Dodajmy jedynie, że owa misyjność polskiej teorii wychowania estetycznego była w pełni realizowana - jak wynika z zamykających rozważań w podrozdz. 4 - przez Zakład Teorii Wychowania Estetycznego Ireny Wojnar. Doktorantka w analizie tej korzysta ze wspomnianego już opracowania Małgorzaty Malickiej i Henryka Depty dot. 35 lat działalności tegoż Zakładu. Treści zawarte tu pomijamy, ponieważ są w znacznie poszerzonej wersji w rozdziale czwartym.

Rozdział drugi, jak wskazuje jego tytuł: *Edukacyjna problematyka sztuki – studia teoretyczne* – stanowi logiczną kontynuację poprzedzających go rozważań. Z analizowanych w nim dzieł współtwórców światowej i polskiej estetyki do szczególnie istotnych zaliczam trzy kręgi zagadnień. Dotyczą one: **estetycznej orientacji edukacji człowieka** w ujęciu Fryderyka Schillera, Johna Ruskina, Johna Deweya, Henryka Bergsona i Herberta Read, a z polskich teoretyków: Janiny Mortkiewiczowej, Stanisława Ossowskiego i przede wszystkim Stefana Szumana; **teorii wychowania estetycznego**, poza omówionymi czy też wymienionymi tylko badaczami, najpełniej opracowanej przez Irenę Wojnar; oraz **wychowania estetycznego jako teoretycznej struktury interdyscyplinarnej** - to także wynik oryginalnych prac Ireny Wojnar.

Rozdział trzeci poświęcony jest prezentacji czterech wybranych dziedzin sztuki w wyniku analiz monografii problemowych i innych publikacji, powstałych na kanwie rozpraw doktorskich pod kierunkiem profesora Bogdana Suchodolskiego i profesor Ireny Wojnar. Zgodnie z tradycją, za najbardziej reprezentatywną dla sztuki i twórczości uznano plastykę. Za podstawę opracowania przyjęto dwie prace Heleny Hohense- Ciszewskiej: *Podstawy wiedzy o*

sztukach plastycznych a także *Powszechna edukacja plastyczna*, Stefana Kościeleckiego: *Współczesna koncepcja wychowania plastycznego*, Zofii Krawczyki: *Wprowadzenie do kultury plastycznej* Kształtowanie percepcji, Tadeusza Marciniaka: *Problemy wychowania plastycznego* i Anny Trojanowskiej-Kaczmarek: *Dziecko i twórczość*.

Muzykę i wychowanie muzyczne opracowano z kolei na podstawie kilku publikacji Marii Przychodzińskiej – Kacizak: Muzyka i wychowanie, Polskie koncepcje powszechnego wychowania muzycznego Tradycje- współczesność, Wychowanie muzyczne Idee, treści, kierunki rozwoju oraz na publikacji Barbary Smoleńskiej-Zielińskiej: Przejście estetyczne muzyki.

Kolejną dziedzinę sztuki - dotyczącą szeroko rozumianej problematyki teatralnej - omówiono na podstawie badań i dociekań o charakterze teoretycznym i praktycznym pięciu autorów w ich publikacjach analizowanych w trzecim podrozdziale: *Ekspresja dramatyczna i wychowanie teatralne*. Są to prace Wiesławy Pielasińskiej: *Pedagogiczna problematyka ekspresji na przykładzie amatorskiego teatru studenckiego*, Urszuli Wierzbickiej: *Szkolny teatr małych form w moim doświadczeniu pedagogicznym*, Henryki Witalewskiej: *Teatr a człowiek współczesny, Teatr i my*, Krystyny Pankowskiej: *Drama - zabawa i myślenie, Pedagogika dramy Teoria i praktyka*

Całość rozdziału zamyka film, a ściślej: *Propozycje edukacji filmowej*, zawarte w dwu publikacjach Henryka Depty: *Film i wychowanie, Fabryka snów czy szkoła życia Problemy młodzieży a wartość filmu* oraz w opracowaniu Stanisława Morawskiego: *Kultura filmowa młodzieży*. Przytoczone w tym rozdziale tytuły publikacji, wydanych w przeważającej liczbie w renomowanych wydawnictwach naukowych, informują o wadze i zakresie poruszanej problematyki wystawiając jednocześnie bardzo wysoko ocenę „warszawskiemu środowisku uniwersyteckiemu.”

Rozdział czwarty: *Wychowanie estetyczne jako proces pedagogiczny* jest kontynuacją rozdziału poprzedniego jako jego swoiste dopełnienie pragmatyczne. Ukazano w nim, jak wcześniej omówione koncepcje teoretyczne zostały wdrożone w praktyce edukacyjnej:

- po pierwsze, opracowano dwa programy nauczania: *Teoria wychowania estetycznego* oraz *Wstęp do wiedzy o sztuce* oraz podręczniki i skrypty do prowadzenia tych przedmiotów na studiach pedagogicznych;

- po drugie, na zlecenie Ministerstwa kultury i Sztuki przygotowana została ekspertyza: *Wychowanie estetyczne młodego pokolenia: koncepcja – stan – potrzeby* oraz *Program wychowania estetycznego* pod redakcją Ireny Wojnar i Wiesławy Pielasińskiej, przy współudziale Marii Przychodzińskiej, Heleny Hohensee-Ciszewskiej i Henryka Depty.

Poważną rolę w rozbudzaniu zainteresowań sztuką pełniły organizowane pod auspicjami resortu oświaty i wychowania *Olimpiady Artystyczne* oraz *Turnieje Wiedzy o Sztuce*, organizowane przez Centralne Biuro Wystaw Artystycznych;

- po trzecie, do innowacyjnych form aktywności należy zliczyć organizowane z inicjatywy Zakładu przez Zarząd Główny Związku Nauczycielstwa Polskiego wakacyjne kursy dla nauczycieli wychowania estetycznego pod kierownictwem Ireny Wojnar w Sopocie, a dla zainteresowanych problematyką filmową *Koszalińskie Spotkania Filmowe – Młodzi i film*, pod kierownictwem Henryka Depty. Cennym pokłosiem owych kursów były publikacje indywidualne i zbiorowe;

- po czwarte, bogata pod względem form i treści *Współpraca z instytucjami i organizacjami w Polsce i w świecie* – dotyczyła w kraju przede wszystkim współdziałania z Galerią i Ośrodkiem Plastycznej Twórczości Dziecka w Toruniu, z Poznańskim Biennale Sztuki dla Dziecka (którego znakomite osiągnięcia prof. Maria Tyszkowa utrwaliła w pięciu zbiorowych monografiach) oraz prowadzonych wykładów w Nauczycielskim Uniwersytecie Radiowo-Telewizyjnym i innych instytucjach czy też stowarzyszeniach. W kontaktach zagranicznych na szczególne podkreślenie zasługuje: współpraca z INSEA oraz powołanie Polskiego Komitetu INSEA, a także Sekcji Dramy przy Polskim Oddziale ASSITE. Trzeba tu też wymienić działalność Zakładu w serii wydawniczej: *Sztuka - Wychowanie – Kultura* a mocno zaakcentować wielorakie kontakty z uniwersytetami, m. in. w Hamburgu, Padwie, w Rzymie, zwłaszcza Ireny Wojnar w charakterze eksperta i wykładowcy wychowania estetycznego i jej znaczące w wyniku tych kontaktów opracowania i przekłady na język polski.

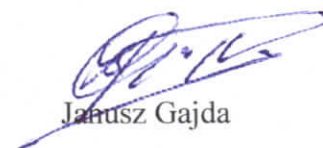
Zakończenie, zgodnie z charakterem tego typu prac, jest na ogół podsumowującym uogólnieniem wyników badawczych a zatem swoistym streszczeniem osiągniętych rezultatów pod kątem problemów badawczych czy weryfikacji hipotezy roboczej oraz sformułowania wniosków wynikających z badań. Podobnie tu Doktorantka skupia się na uzasadnieniu trafności przyjętej hipotezy trafnie streszczając poszczególne rozdziały. Spowodowało to - ze zrozumiałych względów - konieczność przypomnienia kluczowych osiągnięć Zakładu, ale jednocześnie nie uniknięto w niewielkim stopniu dosłownych powtórzeń (patrz m. in. s. 216 w 3-6g. i s. 219 w.10-13g) Zbrakło jej jednocześnie odwagi na sformułowanie wniosków wynikających z przeprowadzonych badań, jak także wielorakich wyzwań wynikających z dynamicznie zmieniającej się rzeczywistości cywilizacyjno-kulturowej XXI wieku a w tym istotnych przemian w sztuce - jej istocie, charakterze, miejscu w hierarchii wartości i edukacji. Wyzwań sygnalizowanych w wielu publikacjach przywołanych przez Autorkę, ale także

postulowanych w najnowszych nurtach pedagogicznych (m. in. humanistyczno-antropologicznym pedagogiki kultury); wyzwań stanowiących niekwestionowane uwarunkowania i siłę sprawczą efektywnej, całościowej humanistycznej edukacji.

K o n k l u z j a

Podsumowując całokształt szczegółowych ocen dysertacji doktorskiej mgr Marty Gogłuskiej-Jerzyny: Edukacyjne możliwości sztuki – propozycja warszawskiego środowiska uniwersyteckiego, stwierdzam iż Doktorantka spełnia w pełni wymagania, określone w art. 13 ust. 1, Ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. nr 65 poz. 595 z późn. zm.) oraz § 6 pkt. 3, 4, 5 i 6 Rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 26 września 2016 r. w sprawie szczegółowego trybu i warunków przeprowadzania czynności w przewodzie doktorskim, w postępowaniu habilitacyjnym oraz w postępowaniu o nadanie tytułu profesora (Dz.U. poz.1586 z dnia 30 września 2016 r.) W mojej ocenie dysertacja ta to wysokiej klasy osiągnięcie naukowe mgr Marty Gogłuskiej-Jerzyny uzasadniające nadanie Jej stopnia doktora.

Puławy, 9 maja 2017r.

Janusz Gajda